

עֶבֶד אֱלֹהֵי אֲבֹתָנוּס

חֵיוֹן שֶׁל רֹאשׁ הַדָּת הַבְּהִיאִית
בְּהַקְשֵׁר חֲבֵרְתִּי וְאֶזְוֵרִי

גוֹשׁוּעַ לִינְקוּלֵן

אֶדְרָא

הסדרה לפילוסופיה ודת

עורך הסדרה:
פרופ' אבי אלקיים

חברי המערכת:
פרופ' מאיר מ' בראשר
ד"ר טיפאני בטס־רזאוי
פרופ' ברוריה ביטון־אשקלוני

שמו של עבד אלבהאא עבאס בכתיבה קליגרפית, מתוך עיטור בשער ביתו בחיפה.

תמונת השער: תצלום אוויר של המצודה של עכו, 1918. אפשר להבחין באחוזת גני בֶּהֶג'ה ובמטע הזיתים שלה (למעלה מימין), ובגני רֶדְוָאן (למטה מימין). באדיבות אוסף סטאודינגר (Staudinger), הארכיונים של מדינת בוואריה בגרמניה.

עֶבֶד אֱלֹהֵי אֲבֹתָם

חֵייוֹ שֶׁל רֹאשׁ הַדָּת הַבְּהִיאִית
בְּהַקְשֶׁר חֲבֵרְתִּי וְאֶזְוִרִי

גו'שׁוּעַ לִינְקוּלֹן

פֶּתַח דְּבַר מֵאֵת מֵאִיר מ' בְּרֵאשֶׁר

הוֹצֵאת אֶלְרָא

‘Abdu’l-Bahā ‘Abbās
Head of the Bahā’ī Faith
A Life in Social and Regional Context

Joshua Lincoln

תרגמו מאנגלית: שרינה חן, מאיר מ' בר-אשר, איתן ישי וסיון לרר

עיצוב העטיפה: אלכס גרינל

מסת"ב: 978-965-7773-83-3 ISBN:

© כל הזכויות שמורות להוצאת אִדְרָא, תל אביב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי – אלקטרוני,
אופטי, מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתינתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"ה – 2024
© Copyright 2024 by Idra Publishing
IdraPublisher@gmail.com
idra.org.il

סידור, עימוד, לוחות והדפסה: א. אורן הפקות דפוס בע"מ, שד' רוטשילד 109, תל אביב

תוכן העניינים

9	 אקדמות מילין
11	 פתח דבר
17	 הקדמה
23	 כתיב, תעתיק והפנייה למקורות

פרק ראשון: מבוא יובל שנים בלבנט

28	 השאלות שמעמד הלוויה עורר
31	 מבנה הספר

פרק שני ילדות, נעורים, גלות ומאסר (1844-1877)

33	 ילדות ונעורים בפרס ובעיראק
37	 בגרות ונטילת אחריות באיסטנבול
40	 העגינה בנמל עכו ופלשתינה העות'מאנית
43	 תפקיד מרכזי שהלך והתעצם

פרק שלישי המעבר להנהגת הקהילה (1877-1901)

46	 ראשית הקשרים החברתיים בסוריה הגדולה ובסביבותיה
52	 פעילות חברתית וקהילתית בעכו וסביבותיה
56	 כתבים: דת, רפורמה והתחדשות
58	 קשרים עם המערב ומבקרים מן המערב בעכו

59	עבד אלבהאא כמוקד הברית של אביו
63	איצטלת המנהיגות
69	הרפורמה החינוכית

פרק רביעי

מסָגֵר למסעות במערב (1901-1913)

74	שוב סָגֵר
77	ועדות חקירה
81	פתיחת השערים
85	ציר במצרים
87	המסע הראשון לאירופה
91	בצפון אמריקה
94	שיחות במערב: גזע, זכויות נשים, מלחמה ושלוש
99	ביקור שני באירופה

פרק חמישי

מלחמת העולם הראשונה ושנות חייו האחרונות של עבד אלבהאא (1913-1921)

106	ענני המלחמה נראים באופק
107	שנות המלחמה
115	שנות חייו האחרונות בחיפה
120	הביקור האחרון בעדסיה
121	פטירתו של עבד אלבהאא עבאס

פרק שישי

מורשתו של עבד אלבהאא עבאס

123	כתביו של עבד אלבהאא
128	מזרח ומערב, מסורת ומודרנה
130	צמיחתה של הדת הבהאאית ברחבי העולם

132	ארבעה תחומי עשייה לאורך יובל שנים בלבנט
134	מורשת הפעילות החברתית
138	הרהורים אחרונים

* * *

נספח ראשון

מבחר קטעים מכתביו ומהרצאותיו של עבד אלבהאא עבאס

145	הגות וידע
147	התמודדות עם מצוקות
149	רבגוניות והכלה חברתית
151	שוויון בין נשים וגברים
153	מודרניות וציוויליזציה

נספח שני

מבחר תפילות מפרי עטו של עבד אלבהאא עבאס

157	יְלָדִים
159	הַהוֹלָכִים לְבֵית עוֹלָמָם
159	הָאֲנוּשִׁים
160	הַדֶּרֶכָה וְסֵעַד רוּחָנִיִּים
164	תפילה בעת הביקור בהיכל עבד אלבהאא
167	רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים
186	איורים
187	מפתח

אקדמות מילין

ספר זה הוא תרגום לעברית של ספרו של ג'ושוע לינקולן, *'Abdu'l-Bahā' 'Abbās, Head of the Bahā'ī Faith: A Life in Social and Regional Context*, שראה אור בשנה שעברה (2023) אף הוא בהוצאת "אידרא" במסגרת פרסומי הקתדרה לחקר הדת הבהאאית באוניברסיטה העברית בירושלים. הספר הוא מונוגרפיה על חייו של עבד אלבהאא עבאס (1844-1921) בהקשרם האזורי והחברתי – הלבנט הסוער, ההטרונגי ורב התהפוכות, שהיה ביתו בגלוייתיו הרבות למשך כיוכל שנים. הספר פותח בתפקידו של עבד אלבהאא כמזכירו וכמגנו של אביו, בהאא אללה, הנביא המייסד של הדת הבהאאית, לאחר גירושו מאיראן וכליאתו בעכו בשנת 1868. הפרקים הבאים מציגים תיאור של הקשרים החברתיים שיצר עבד אלבהאא בסוריה הגדולה בעשורים האחרונים של התקופה העות'מאנית; כתביו העוסקים בשאלות בנות הזמן; האתגרים שהציבו בפניו שליחותו ותפקידיו; סוגיות שעסק בהן במסעותיו ללבנון, למצרים, לאירופה ולצפון אמריקה; הכנותיו לקראת בואה הצפוי של מלחמת העולם הראשונה; קשריו הענפים וחליפת המכתבים שלו בשנות חייו האחרונות. מעורבותו העמוקה והנמרצת של עבד אלבהאא באזור הייתה מרובת קשרים, ידידויות ושיתופי פעולה עם דמויות מרכזיות ברחבי המזרח התיכון ומחוצה לו. עבד אלבהאא קיים קשרים אינטלקטואליים מסועפים ויוזמות בתחום החינוך, החקלאות וחיי הקהילה. מחקר זה מעגן את יחסיו של עבד אלבהאא עם העולם הערבי ואת ניצוחו על תהליך צמיחתה של הדת הבהאאית והפיכתה לדת עולמית בתיאור חוויותיה של הדת הבהאאית המתהווה במזרח התיכון. כל אלה נשזרים ביד אמן במרקם ההיסטורי של האזור כולו בשלהי התקופה העות'מאנית.

מלאכת התרגום של הספר הייתה פעולה משותפת. חמשת פרקי הספר הראשונים תורגמו בידי ד"ר שרינה חן; הפרק השישי בידי איתן ישי, רכו

הקתדרה לחקר הדת הבהאאית, שאף הכין את המפתח לספר; הנספח הראשון תורגם בידי ד"ר סיון לור, המנהלת האקדמית של הקתדרה. פרופ' מאיר בר-אשר, ראש הקתדרה, תרגם את הנספח השני וכן את רוב המובאות מכתבי עבד אלבהאא המופיעות בספר.

העריכה המדעית והלשונית של הספר נעשתה אף היא בידי פרופ' בר-אשר. על ההערות הרבות של המחבר בספר נוספו הערות מעטות שסומנו בכוכבון (*). אלה נכתבו ברובן בידי ד"ר חן.

פתח דבר

מאיר מ' בר-אשר

ספר זה, הרואה אור במסגרת הקתדרה לחקר הדת הבהאאית באוניברסיטה העברית, מוקדש לדמותו של עבאס אפנדי, בנו של בֶּהֶאָא אֵלֶלָה, נביא הדת הבהאאית ומייסדה. בפי מאמיני הדת הבהאאית עבאס אפנדי נודע בכינויו עֶבֶךְ אֵלֶבְהֶאָא, דהיינו עבדו ומשרתו של אביו בֶּהֶאָא אֵלֶלָה, כינוי שהיה יקר לו יותר מכל התארים והכינויים האחרים שבהם תואר, ושבו בחר להיקרא. עבד אלֶבְהֶאָא היה ממעצביה של הדת הבהאאית ותרם תרומה חשובה ביותר להפיכתה מאמונה של קהילת מאמינים קטנה לדת אוניברסלית שתורותיה ועיקרי האמונה שלה נפוצו לארבע כנפות תבל. עבד אלֶבְהֶאָא היה איש אשכולות, רב פנים ועתיר מעש. דמותו הססגונית, רעיונותיו הדתיים, החברתיים והפוליטיים, וקשריו הענפים עם אישים ומוסדות ברחבי המזרח התיכון ובעולם כולו זוכים בספר זה לתיאור ולניתוח מרתקים בידי האמונות של ד"ר ג'ושוע לינוקלן (Joshua Lincoln), שכינה במשך שש שנים (2013-2019) כמזכיר הכללי של הקהילה הבהאאית הבינלאומית. הספר, שיצא לאור תחילה באנגלית (ב-2023) והוא מתפרסם עתה בעברית, פותח לקורא העברי צוהר אל הדת הבהאאית באמצעות היכרות מעמיקה עם דמותו של אחד מעמודי התווך שלה בדור היוסדה. הספר מתאר את תפקידו של עבד אלֶבְהֶאָא כמפרש הסמכותי המובהק של תורת אביו וכמוסיף עליה נדבכים משלו. המחבר מציג בבהירות ובתמציתיות את רעיונותיו של עבד אלֶבְהֶאָא שהפכו אבני הבניין של הדת הבהאאית, ואת מעשיו – טיפוח החינוך במקומות שונים בעולם, ובמיוחד בחלקים הנחשלים שבו; קריאתו לשוויון בין העמים, הדתות והמינים והטפתו הבלתי נלאית ופעילותו למען כינון שלום עולמי; ובמישור המקומי – פעילותו הנמרצת להגדלת היישוב הבהאאי בארץ ומאמציו לשילובו בעבודת האדמה בעיקר באמצעות הקמת יישובים חקלאיים בגליל ואף ממזרח לירדן.

בחושיו החדים ובהבנתו את התהליכים הפוליטיים המתרחשים בעולם, חש עבד אלבהאא, במיוחד בעת ביקוריו באירופה בשנים הסמוכות למלחמת העולם הראשונה, את רוחות המלחמה הנושבות בה והדבר הגביר בו ביתר שאת את האמונה בהכרחיותו של השלום. הוא האמין שרק השלום יכול למנוע את שפיכות הדמים, שלמרבה הצער לא איחרה לבוא לא רק במלחמת העולם הראשונה אלא אף יותר מכך בזו שאחריה, ובמלחמות הרבות שהתרחשו לאורך המאה העשרים.

המחבר אינו פוסח אף על תיאור דרכי התמודדותה של הדת הבהאאית עם יריביה מבית ומחוץ. לצד הרדיפות שהבהאאים סבלו מהן באיראן ובהמשך אף באימפריה העות'מאנית, קמו לדת יריבים גם מבית. כמו אביו, עמד עבד אלבהאא בפני ערעור על הלגיטימיות שלו כמנהיג הקהילה הבהאאית. היה זה אחיו למחצה, מירזא מוחמד עלי, שלא הכיר בזכותו של אחיו הגדול עבד אלבהאא להיות יורשו הרוחני של אביהם בהאא אלה וכפר בטענה שזה היה רצונו של אביהם.

רוב ימיו של עבד אלבהאא עברו עליו, לצד אביו הנערץ ובני משפחה אחרים, בגלות ובמאסר בערים שונות ברחבי האימפריה העות'מאנית – בגדאד, אדריאנופול ואיסטנבול, ובעיקר בעכו – הערים שאליהן הם הוגלו או בהן נכלאו במצוות השלטונות העות'מאנים באשמות ובתואנות שונות. גם כשהוקלו תנאי המאסר הם הומרו בדרך כלל בהגבלות תנועה, מעין מעצר בית, כגון זה שנכפה על הבהאאים בעכו למשך עשרות שנים, מאז שהוגלו אליה בשנת 1868.

המעבר מן המיצר אל המרחב חובק העולם, שהחל להתרחש באמצע העשור הראשון של המאה העשרים, משתקף נאמנה בתולדות חייו של עבד אלבהאא. משהותרו אז כבלי המאסר נפתחו בפניו אופקי היציאה אל מרחבי העולם הגדול. הייתה זו ראשיתה של תקופה חדשה ורבת משמעות בחייו של עבד אלבהאא. הוא החל בשורה של מסעות, תחילה אל האופק הקרוב, מצרים, שאליה נסע ב־1910 לתקופה של כשנה למסע של התאוששות ורענון מחיי הגלות והמאסר שבהן היה שרוי עשרות שנים. נסיעתו למצרים הייתה גם הזדמנות מיוחדת במינה להכיר אינטלקטואלים חשובים, הוגי דעות וסופרים ופקידי ממשל. שנה לאחר מכן, ב־1911, יצא עבד אלבהאא למסע גדול באירופה, שכלל ביקור בצרפת, בשווייץ ובאנגליה. לאחר חזרה לשהייה נוספת במצרים יצא למסעו השני למערב שכלל שוב את צרפת ואנגליה אך

הוא הורחב לסקוטלנד, אוסטריה והונגריה, ובהמשכו לארצות הברית ולקנדה. במסעותיו אלה נפגש עבד אלבהאא, שניחן באישיות כובשת וכריזמטית, עם קהלים רבים ומגוונים, הציג בפניהם את רעיונותיו, וכן עלה בידו לעשות נפשות לדת הבהאאית, ולייסד קהילות חדשות במקומות רבים.

לא מעט נכתב על עבד אלבהאא ובכל זאת ייחוד רב יש בספרו זה של ג'ושוע לינקולן. אין זו רק עוד ביוגרפיה אחת מני רבות עליו אלא תיאור וניתוח מרתקים של פרקים חשובים בחייו תוך העמדתם בהקשר דתי, תרבותי וחברתי רחב. עבד אלבהאא מתואר בה כמנהיג הנטוע היטב לא רק בסביבה התרבותית שבה צמח, איראן במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה, שבתרבותה הדתית ובספרותה היה בקיא מאוד, אלא גם בתרבות הערבית והטורקית, שנסיבות חייו רַבִּי התהפוכות הפגישוהו עמן. שליטתו יוצאת הדופן בערבית ובטורקית, לצד הפרסית, שפת אמו, פתחה בפני עבד אלבהאא שערים אל אוצרות התרבות של מרבית ארצות המזרח התיכון. קשריו הענפים עם אישים חשובים בני דתות וקבוצות חברתיות שונות ויחסי הגומלין המרתקים שרקם עמהם מתוארים כאן בידי ג'ושוע לינקולן תיאור מעמיק שיש בו מزیגה מרשימה בין מבט מבפנים – התבוננות של מאמין בהאאי, ספוג אהבה עזה ואף הערצה כלפי עבד אלבהאא וכלפי הדמויות המכוננות האחרות של הדת הבהאאית – ובין מבט מן החוץ, המושתת על קריאה קפדנית וביקורתית של המקורות הבהאאיים וספרות המחקר הענפה, המוצגים בספר בבהירות ובקפדנות, וללא נימה אפולוגטית.

בעוד שהספרות הרבה שנכתבה עד כה על עבד אלבהאא התמקדה במידה רבה בתקופת מסעותיו למערב (1911-1912), מעייניו של הספר הזה נתונים לתיאור קורות חייו ופועלו של עבד אלבהאא במזרח התיכון, ביתו במשך יובל שנים. בשלושה היבטים ניכר ייחודו של הספר הנוכחי על פני כל מה שנכתב לפניו: ראשית, בעוד שרוב הספרות על עבד אלבהאא כתובה בידי נוסעים ומבקרים מן המערב והיא מייצגת נקודת מבט מערבית, ספר זה מתמקד בהצגת הפרספקטיבה המקומית, המזרח תיכונית. שנית, עניינו של הספר הנוכחי הוא בתיאור קשריו החברתיים של עבד אלבהאא וקשרי החוץ שלו ובמידה רבה גם בתיאור של יצירתו הדתית והספרותית ואין הוא עוד כרוניקה פְּנים-בהאאית של חייו. שלישית, תיאור קורותיו של עבד אלבהאא ושל הקהילה הבהאאית בתקופה זו נשזרים בתיאור תולדות האזור בשלהי התקופה העות'מאנית ובראשית תקופת המנדט הבריטי והקורא בה לומד

פרק בתולדות התקופה החורג הרבה מעבר לתיאור פרטיקולרי של קורותיה של הדת הבהאאית. קורא בעל עניין בתקופה חשובה זו, שהיא נקודת מפנה בתולדות המזרח התיכון, ימצא בספר אוצר בלום של מידע היסטורי על האזור. יפה ורבת עוצמה בעיני בחירתו של ג'ושוע לינקולן לפתוח את סיפור מסכת חייו של עבד אלבהאא דווקא בתיאור מעמד הלוויה שלו, היינו, בנקודת הזמן שבה חייו הגיעו לקיצם. הניסיון ללמוד על אדם מתוך המקום שהוא תופס בחייהם של אחרים ומן הרושם שהטביע עליהם, יש בו כדי ללמד הרבה על האדם עצמו. מסע הלוויה ההמוני, שנערך ב־6 בדצמבר 1921, שבוע לאחר מותו של עבד אלבהאא, יצא מביתו ברחוב הפרסים 7 בחיפה ועשה את דרכו אל עבר המקדש הבהאאי. שם נטמן בחדר סמוך לחדר הקבורה של הבאב, הלא הוא סיד עלי מוחמד שיראזי, מייסד הדת הבאבית, דת האם, שהדת הבהאאית היא ממשיכתה. היה זה לפי בקשתו של עבד אלבהאא עצמו שמקום מנוחתו יהיה סמוך לקברו של הבאב, שלמען הבאת עצמותיו לקבורה פעל ללא ליאות, לאחר כשבעים שנה שבהן הועברו בידי מאמיניו ממקום מסתור אחד למשנהו, מחשש שאם ייקבר באיראן יחללו רודפי הדת הבאבית את מקום קבורתו. במסע הלוויה נכחו מנהיגים חשובים בני כל הקהילות בארץ וביניהם ראשי הקהילה המוסלמית, ראשי הכנסייה הנוצרית על זרמיה השונים, בני הדת הדרוזית ונציגי הקהילה היהודית בחיפה. בלטו בין המשתתפים הנציב הבריטי העליון הראשון בארץ ישראל, סר הרברט סמואל; מושל ירושלים, סר רונלד סטורס (Ronald Storrs); מושל פיניקיה, סר סטיוארט סיימס (Stewart Symes) ורבים אחרים. ההספדים שנישאו בפי כמה ממנהיגי הקהילות אף הם מאירים את דמותו רבת הפנים של עבד אלבהאא. קטעים מתוך כמה מן ההספדים הללו מובאים בספר ומאפשרים לקורא לחוש את אוירת המעמד ואת המקום שהיה שמור לעבד אלבהאא בלבותיהם של אנשים רבים כל כך. בהקדמתו לספר מסביר המחבר כי ממשדרו ברחוב הפרסים 10 בחיפה, מקום שבו מצוי אחד המרכזים האדמיניסטרטיביים של הקהילה הבהאאית בישראל, היה צופה במשך שנים על מעונו היפה של עבד אלבהאא השוכן בצדו האחר של הרחוב, ובגנים המרהיבים העוטפים אותו. מראה הבית וסביבותיו העלו בו הרהורים רבים על דמותו של עבד אלבהאא, הזכירו לו סיפורים על אודותיו שעל ברכיהם גדל כילד וכנער בהאאי, והם שעוררו את סקרנותו להעמיק חקר במסכת חייו המופלאה של עבד אלבהאא, ולימים הביאו אותו להעלאתה על הכתב במונוגרפיה הזאת.

אחד מיעדיה המרכזיים של הקתדרה לחקר הדת הבהאאית באוניברסיטה העברית הוא יצירת ארון ספרים בהאאי, בעיקר בעברית ובערבית, שישקף מחקר מעמיק על הדת הבהאאית ויעמוד לרשותם של קוראים שוחרי דעת שיש להם עניין בהכרתה. ראשיתה של יוזמה זאת היא בפעילותו של עמיתי פרופ' משה שרון, מייסד הקתדרה, שעמד בראשה למעלה מעשרים שנה. שרון פרסם במסגרתה את ספרו החשוב "הדת הבהאאית וכתב הקודש שלה 'הספר הקדוש ביותר'" וכן מהדורה דו-לשונית עברית-ערבית של "המילים הנסתרות", חיבור קצר אך רב-משקל, פרי עטו של בהאא אללה. פרסום ספרו של ג'ושוע לינקולן הוא צעד ראשון בהנעתה מחדש של יוזמה זו. כולי תקווה שהפרסומים הבאים לא יאחרו לבוא.

יבואו על הברכה ג'ושוע לינקולן ושורה של עמיתות ועמיתים שסייעו בעדו בעבודתו על הספר, הזוכים כולם לתודתו בהקדמתו לספר.

הקדמה

כפי שקורה לעיתים קרובות, תולדות חיי הן שהובילו אותי לכתוב הספר הזה. לאורך שש שנים משרדי, ששכן ברחוב הפרסים 6 בחיפה, השקיף על מעונו היפה והשמור היטב של עבאס אפנדי – בשמו המוכר והידוע בעיר – הנמצא בבניין מספר 7 שבצדו האחר של הרחוב. משולחן עבודתי יכולתי לצפות על הבניין המרשים לכל אורך שעות היום. ובלכתי ברחוב, כל הסיפורים ששמעתי בילדותי כילד בהאאי על אודות עבד אלבהאא – בשמו המוכר בקרב הבהאאים – חזרו והציפו את תודעתי. מחויבותי כמזכיר הכללי של הקהילה הבהאאית הבינלאומית (2013-2019) הובילה אותי לאתרים רבים שבהם עבאס אפנדי חי ופעל בפלשתינה העות'מאנית. אלו מצויים כיום בצפונה של מדינת ישראל החל מעכו דרך הכפר מְזֻרְעָה,* טבריה, הכפרים הדרוזיים בגליל וכלה בגדה המזרחית של הירדן.

ידו של עבאס אפנדי, כך גיליתי, הייתה מעורבת בכל. באחת הפגישות שלי בגליל המערבי עם השייח' מוֹנֶפֶק טריף, ראש העדה הדרוזית בישראל, הוא שיתף אותי בסיפורו המשפחתי שנסוב סביב עצה שהעניק עבאס אפנדי לאבי סבו, שייח' מוחמד טריף, כאשר זומן זה האחרון בידי הסולטן העות'מאני עבד אלחמיד לאיסטנבול בשנה שקדמה למלחמת העולם הראשונה. סיפורים דומים שמעתי מפי סמיר עאסי, מי שכיהן כאמאם של מסגד אלג'זאר בעכו. בארוחת ערב שנערכה על ידי האגודה הערבית-נוצרית של חיפה, מצאתי את עצמי משוחח על אודות עבאס אפנדי עם נכד של אחד הבנאים שעבדו בעבורו על הר הכרמל. במרוצת השנים עלה בידי להתחקות אחר עקבות של קשרים שרקם עבאס אפנדי בביירות, באלכסנדריה ובקהיר. בעמאן, צצו

* הכפר מזרעה שכן בסמוך לנהריה ובו עמד בית הקיץ שבו התגוררה משפחתו של בהאא אללה בשנים 1877-1879.

סיפורים על מיזמים חקלאיים בכפר עדסיה. צצו ועלו סיפורים גם על חברי הקהילה הבהאאית בעיר באקו שבאזרביג'אן בתקופה הטרנס-סובייטית, שזכו להדרכתו.

הכשרתי האקדמית בתחום היחסים הבינלאומיים וכן בלימודי ההיסטוריה של המזרח התיכון, הגבירו את סקרנותי באשר להקשר הלבנטיני – האזורי, ההיסטורי והחברתי – של חיי עבאס אפנדי. בהמשך הגעתי למסקנה שהידע על היקף פעילותו עודנו חלקי ומקוטע.

בהאאים בני ארצות המערב נטו להתייחס בעיקר לתיעוד שנכתב באנגלית במהלך ביקוריו באירופה וצפון אמריקה בשנים 1911-1912, ולעיתים הסתפקו ברישום תמונת דיוקן מצומצמת עוד יותר של עבד אלבהאא שעלתה מתוך כתיבתם של עולי רגל מן המערב שהעזו להגיע לעכו בדרך הים, ושהו בה פרק זמן לפני מלחמת העולם הראשונה או לאחריה; באופן דומה בהאאים מבני המזרח התבססו על תיאורים של מבקרים שנכתבו בפרסית. תיאורים אלו מתמקדים בדמותו של עבאס אפנדי כשחקן יחיד או ביחסיו עם הקהילה הבהאאית הקטנה בעכו. תיאוריהם של עולי הרגל הללו כמעט שאינם עוסקים בפרטי המפגשים החברתיים שקיים ובמשמעויותיהם ואף לא בקשרים שיצר עם אישים וקבוצות או בהקשרים החברתיים הרחבים יותר של פעילותו.

בעוד שעבד אלבהאא עצמו הבין הבנה עמוקה את הסביבה הערבית שבתוכה חי ופעל, לרוב הבהאאים שתיעדו את חייו ופועלו, למעט כמה חריגים, לא היה ידע או הבנה מסוג זה. יתר על כן, למרות מודעותם של שכניו הרבים של עבד אלבהאא – מקרב המוסלמים, היהודים והדרוזים שחיו בפלשתינה העות'מאנית – לנוכחותו בקרבם, היה להם מושג קלוש למדיי על חייו ועל תורתו, ואף פחות מכך על היקף השפעתו. ברחבי המזרח התיכון ובאזור המפרץ הפרסי פני הדברים לא היו שונים.

תיאורים מקיפים יותר על התקופה מתמקדים בעת ובעונה אחת בנרטיבים מרכזיים ומתעלמים מנקודת המבט של קהילות מיעוטים. כמעט כל המחקר העוסק בעבד אלבהאא בחמישים השנים האחרונות נעשה בידי בהאאים, פורסם בבתי הוצאה בהאאים, ונועד בעיקרו לקהל קוראים בהאאי. יוצא הדופן הראוי לציון הוא ספרו של אוליבר שארברודט (Scharbrodt) **האיסלאם והאמונה הבהאאית** – מחקר משווה על מוחמד עבדו ועבד אלבהאא עבאס (*Islam and the Bahā'ī Faith: A Comparative Study of Muhammad*)

לא זכה עדיין במקום הראוי לו בכתיבה ההיסטוריוגרפית. (‘Abduh and ‘Abdul-Bahā ‘Abbās). למרבה ההפתעה, עבד אלבהאא עבאס

מבחינה מתודולוגית ספר זה הוא חיבור המושתת על חיבורים קודמים. הספר מבקש לשלב ולמזג את המידע הקיים על חייו, פועלו וכתביו של עבאס אפנדי, תוך מתן תשומת לב מיוחדת להקשר ההיסטורי והזיקות החברתיות לאזור הפעולה שלו בלבנט. בכל מקרה שהדבר נראה לי נחוץ ורלוונטי, הסתייעתי בספרו של המלומד הבהאאי האיראני חסן בליוזי (Balyuzi), **עבד אלבהאא: מוקד הברית של בהאא אללה** (*‘Abdul-Bahā: Centre of the Covenant of Bahā’u’llāh*), שפורסם באנגלית ב־1971, חמישים שנה אחרי מותו של עבד אלבהאא.

תוכנו וסגנונו של ספר זה מלמדים שהוא נועד בראש ובראשונה בעבור קהל קוראים בהאאי. בליוזי הסתמך בעיקר על מספר ביוגרפיות בפרסית שנכתבו במהלך חייו של עבד אלבהאא, או בסמוך למותו. אולם, על אף שהביוגרפיה של בליוזי נשענת על מצע רחב של מקורות, יותר מאשר הביוגרפיות הקודמות שנכתבו עליו, פחות מעשירית מספרו מתייחסת למחצית חייו הראשונה של עבד אלבהאא, טרם מותו של בהאא אללה ב־1892, בעוד שכמעט מחצית הספר מוקדשת לשלוש שנות המסעות של עבד אלבהאא (1911-1913).

מכל מקום, יובל השנים האחרון הוא בעל חשיבות רבה מאין כמותה מבחינת היקף החומר ההיסטורי החדש על חייו ופועלו של עבד אלבהאא העומד לרשותנו והמחקר הרענן על היבטים חשובים במסכת חייו שהתוסף בפרק זמן זה. אני אסיר תודה למספר חוקרים שהתמסרו לתחום מחקר זה וביניהם נג'אתי אלקן (N. Alkan), שעסק במחקר על קשריו של עבד אלבהאא עם אישים עות'מאנים וטורקים; רוברט סטוקמן (R. Stockman) – על מסעותיו של עבד אלבהאא לאמריקה; סולי שאהוואר (S. Shahvar) על בתי הספר הבהאאים באיראן; הודא מחמודי (H. Mahmoudi) וג'אנט ח'אן (J. Khan) על "לוחות האג".

ספר זה נסמך גם על מסמכים פרטיים של אישים מתוך הקהילה הבהאאית ומחוצה לה – למשל יומנה של בַּאֶהֶיָה, אחותו של עבד אלבהאא, שִׁפִּיב אַרְסְלָאן, מוחמד עֶבְדוֹ, רחל ינאית בן־צבי, הלל יפה – אשר כולם חיו בימי עבד אלבהאא עבאס במזרח התיכון, נסעו עמו או אליו, התכתבו אתו ובאו עמו במגע בדרך זו או אחרת.

לבסוף, בכתיבת ספר זה זכיתי ליהנות ממגוון רחב של מחקרים היסטוריים, פוליטיים וחברתיים שנכתבו לאחר הוצאתו לאור של ספרו של בליווי. **בניהם: השלום האחרון – כך נוצר המזרח התיכון המודרני 1914-1922** של דיוויד פרומקין העוסק בנפילת האימפריה העות'מאנית; **התקפת הארבה ב-1915** (*The 1915 Locust Attack*) מאת ז'פרי פוסטר (Foster); **יהודי חיפה הספרדים והמזרחים** (*The Sephardi and Oriental Jews of Haifa*) מאת משה נאור. מחקרים אלה מעמיקים את הבנתנו את התקופה ואת הפוליטיקה, את השפעותיהן של תהפוכות המלחמה, המחלות והרעב, וכן את השפעות האישים המעורבים ואת הממד החברתי בפעילותם. כללתי פרק על מסעותיו של עבד אלבהאא למערב, שכן הם חלק בלתי נפרד מחייו ולעיתים הם מתייחסים ישירות ללבנט (למשל, הקשר שיצר עם הסופר ג'בראן ח'ליל ג'בראן), והם עשויים לעניין קוראים בני המזרח התיכון שאינם בקיאים בנושאים החברתיים שהעסיקו את בני התקופה (כגון: גזענות וזכויות נשים) שבהם היה עבד אלבהאא מעורה בפומבי.

אני אסיר תודה לפרופ' מאיר בר-אשר, ראש הקתדרה לחקר הדת הבהאאית באוניברסיטה העברית בירושלים, על שהכיר בערכו של מחקר זה וליווה אותו עד לפרסומו. הוא ליווה את הכנתו של הספר בגרסתו המקורית באנגלית, קרא טיוטות רבות שלו וסייע בעריכתו; ונרתם לערוך את התרגום העברי של הספר המוגש עתה לקוראי העברית. כמו כן ברצוני להודות לעמיתים ולעמיתות האלה על הליווי והתמיכה שזכיתי להם מצדם במהלך כתיבת הספר: נסרין באדי אח'תרח'אורי (N. Badi Akhtarkhavari), אֶלְהָאם אֶפְנָאן (E. Afnan), טיפאני בֶּטְס רֶזַאווי (T. Betts Razavi), ג'ני פלדמן (J. Feldman), אומיד ע'אמע'אמי (O. Ghaemmaghami), הולי הנסון (H. Hanson), וונדי הלר (W. Heller), איתן ישי, רכז הקתדרה, אלברט לינקולן (A. Lincoln), הודא מחמודי (H. Mahmoudi), מוג'אן מומן (M. Momen), אֶיֶמֶן רוחאני (A. Rouhani), דיוויד רוטשטיין (D. Rutstein), סולי שאהוואר (S. Shahvar), הת'ר סימפסון (H. Simpson), סִיפֶר תברזיזי (S. Tabrizi), רוברט ויינברג (R. Weinberg), וכריסטופר ווייט (C. White). אני מבקש להכיר טובה מיוחדת לפרופ' סוהיל בושוראי (S. Bushrui) ז"ל מהאוניברסיטה האמריקאית בבירות ולימים איש אוניברסיטת מרילנד. בושוראי, שהיה יליד נצרת והתחנך באזור, עורר את סקרנותי כבר לפני שלושים שנה באשר למערכת היחסים הענפה של עבד אלבהאא עם העולם הערבי, וזכיתי לראיין אותו על נושא זה ב-2015, זמן קצר לפני מותו.

בשלב מוקדם של כתיבת מחקר זה, התחוויר לי שאיני יכול להקיף בו את כל מגוון העמדות והדעות שהיו צריכות, למיטב הבנתי, להשתקף בספר העוסק בתיאור חייו של עבד אלבהאא. בחלוף מאה שנה ויותר מאז מותו, חשוב להתבונן בעבד אלבהאא באמצעות מגוון רחב של נקודות מבט, להכיר בהן ולחשוף אותן, להשוות ביניהן ולחבר אותן באמצעות ניתוח אינטגרטיבי ומעמית גם יחד. יחידים וקבוצות שמעו והבינו את עבד אלבהאא באופנים שונים, וחשו שהוא יוצר עמהם קשרים בדרכים מגוונות. הרחבת אופק ההתבוננות, והתייחסות למספר רב של נקודות מבט, והעמדתן בהקשרן המלא מבחינת הזמן והמקום – גם אם מדובר בנרטיב מורכב יותר – עשויה לסייע להבחין טוב יותר בין האוניברסלי לבין הייחודי, ובין המופשט לבין היישומי, ובהמשך – לשחרר אותנו מתפיסות פשטניות המתיימרות לקבוע מי היה עבד אלבהאא ומה עשה.

ספר זה הוא תרומה לגוף ידע ההולך וגדל של מחקר ושיח על נושאים שהעסיקו את עבד אלבהאא והשתקפו בחייו וביצירתו. היסטוריונים בעתיד יוסיפו על כך משלהם. בעודי מצפה בכליון עיניים לתובנותיהם ולתגליותיהם, הרי לפרשנויות המוצעות במחקרי זה ולמגבלותיו אני נושא באחריות לבדי.

ג'ושוע לינקולן

ספטמבר 2024